

CH₃

LOREM IPSUM

LOREM IPSUM

ISSN: 2181-3310

MUTAFAKKIR

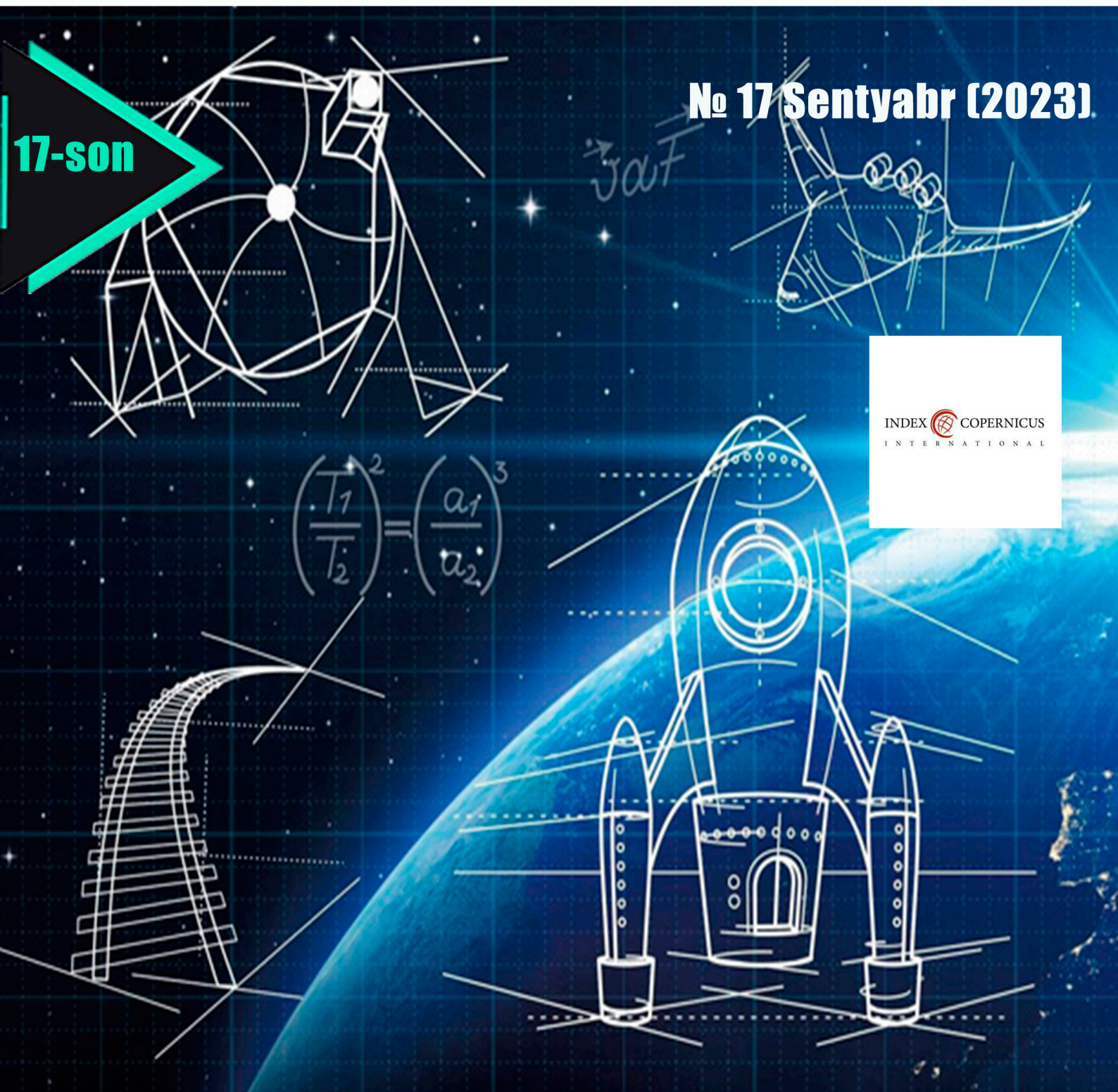
Scientific Journal / Научный журнал / Илмий журнал

№ 17 Sentyabr (2023)

17-son

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$

Bosh Muharrir:
Shohinur Mirzayev

Tahrir hay'ati
Baxtinur Xudanov
Akbar Elmurodov
Shuhrat Ziyadullayev
Muxtor Xudoyqulov
Ulug'bek Vohidov
Murod Abulkasimov

**ALISHER NAVOIY
NOMIDAGI O'ZBEKISTON
MILLIY KUTUBXONASI**

Kitob va turkum
nashrlarga ISBN va ISSN
raqamlarni birlashtirish
to'g'risida

MA'LUMOTNOMA

Turkum nashrlarning chiqish ma'lumotlarini GOST 7.4-95 «Nashrlar. Chiqish ma'lumotlari» hamda GOST 7.56-2002 «Xalqaro standart turkum raqami» davlatlararo standartlar talablari asosida bo'lishini to'liq ta'minlash maqsadida, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi va «Mutafakkir» 1ta 2022 yil 11-apreldagi № ISSN-C-35583 sonli hisob-kitob shartnoma va 2022 yil 19-aprel yildagi № ISSN-I-35583 schet-fakturaga asosan turkum nashrlarini ISSN bilan belgilash uchun quyidagi raqamni taqdim etadi:

Turkum nashrning nomi:
Mutafakkir
ISSN raqam: 2181-3310
Turkum nashrlarning turi:
elektron nashr

Ushbu jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya komissiyasining ilovasida mavjud bo'lgan xalqaro indeksatsiya **index copernicus** bazasiga kiritilgan. OAK ilmiy nashrlarda chop etilgan maqola sifatida qabul qilinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati

¹ Maqola chop etilgan paytda xalqaro miqyosda faoliyat kўrsatadigan kuyidagi ilmiy nashriyotlar eki ma'lumotlar bazasi asosida «implyaktor»ga ega bulgan ilmiy jurnallarda nashr etilgan maqolalar mazkur Ruyxat tarkibiga kiritilgan ilmiy jurnallarda chop etilgan ilmiy maqolalar sifatida qabul qilinadi: (1) Web of Science (Web of Knowledge), (2) Journal Impact Factor, (3) Scopus, (4) Journal Citation Reports, (5) Global Impact Factor, (6) International Impact Factor Services, (7) Agris, (8) Chemical Abstracts CAS, (9) GeoRef, (10) PubMed, (11) Springer, (12) Index Copernicus, (13) Bielefeld Academic Search Engine, (14) ResearchBib, (15) Directory of Research Journals Indexing, (16) Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor, (17) Open Academic Journals Index, (18) Ulrich's Periodicals Directory, (19) Scientific Indexing Services, (20) General Impact Factor, (21) InfoBase Index, (22) International Society for Research Activity, (23) Scientific Journal Impact Factor, (24) Scientific Research Publishing Inc, (25) Directory of Open Access Journals, (26) Academic Journals Database, (27) Academic One File, (28) Advanced Science Index, (29) Anthropological Index Online, (30) Anthropological Literature, (31) Anthropology Plus, (32) Asian Education Index, (33) Bibliography of Asian Studies, (34) Compendex, (35) CrossRef, (36) HINARI, (37) Hindawi, (38) Libraries Resource Directory, (39) Impact Factor Search, (40) ResearchGate, (41) SCImago, (42) Scisearch, (43. z/x) Universal Impact Factor.

Shuningdek, jahonning ikki yuzta eng yaxshi oliy ta'lim muassasasi ruyxatidagi oliy ta'lim muassasalari tomonidan chop etilgan ilmiy ishlar va maqolalar tuplamida nashr etilgan ilmiy maqola (material)lar mazkur ruyxatga kiritilgan ilmiy nashrlarda chop etilgan maqolalar sifatida qabul qilinadi.

Ta'lim sifatini oshirishning samarali usullaridan biri bo'lgan dual ta'lim tizmiga doir.

IsmailovaLaylo Xondamirovna

UNIVERSITY OF BUSINESS AND SCIENCE.

Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

laylohonismailova@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada nazariy o'qitishni amaliy tajriba bilan bog'laydigan noyob ta'lim yondashuvi dual ta'limning asosiy tushunchalari tahlil etiladi. Dual ta'lim o'quvchilarni darsliklardan tashqariga chiqadigan keng qamrovli ko'nikmalar bilan jihozlash uchun mo'ljallangan bo'lib, ularga sinfdan ish joyiga muammosiz o'tish imkonini beradi. Ushbu modul davomida biz dual ta'lim modelining asosiy jihatlarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: amaliy trening, nazariy bilim, dual ta'lim, shogirdlik dasturi, an'anaviy sinf, iqtisodiy raqobatbardosh

The dual education system stands out as a highly effective approach for enhancing the caliber of education.

Annotation:

In this article, we explore the fundamental concepts of dual education, a unique educational approach that intertwines theoretical instruction with practical, hands-on experience. Dual education is designed to equip students with a comprehensive skill set that goes beyond textbooks, enabling them to seamlessly transition from the classroom to the workplace.

Key words: practical training, theoretical knowledge, dual education, apprenticeship program, traditional classroom, economic competitiveness

KIRISH

Dual ta'limning asosiy ma'nosi ham nazariy bilimlarni, ham amaliy

ko'nikmalarni o'zida mujassam etgan ta'limga mutanosib va yaxlit yondashuv atrofida aylanadi. Dual ta'lim talabalarga o'zlari tanlagan ta'lim sohasi bilan bog'liq ish muhitida amaliy tajriba orttirish imkoniyatini berish orqali sinfdagi ta'lim va real hayot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga intiladi. O'z mohiyatiga ko'ra, dual ta'lim ikkita asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

- Sinfda o'rganish: Bu jihat talabalar tanlagan faniga oid nazariy bilimlar, asosiy tushunchalar va akademik tushunchalarga ega bo'ladigan an'anaviy sinf o'qitishni o'z ichiga oladi. Sinfdagi ta'lim talabalarga o'z sohasi asosidagi tamoyillarni tushunishlari uchun zarur bo'lgan ma'lumot va kontekstni ta'minlaydi.
- Amaliy trening: Dual ta'limning amaliy mashg'ulot komponenti haqiqiy sanoat sharoitida haqiqiy ish tajribasini o'z ichiga oladi. Talabalar vaqtlarini ish joylarida, ishlab chiqarishda yoki o'qish sohasiga tegishli korxonalarda o'tkazadilar, ular sinfda olingan nazariy bilimlarni real vaziyatlarda qo'llaydilar. Ushbu amaliy mashg'ulotlar ularning malakasini oshirib boradi, kelajakdagi kasbining qiyinchiliklari va dinamikasini ochib beradi va tanlagan kasbiga bevosita taalluqli bo'lgan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

«Dual» atamasi ushbu ikkita ta'lim komponentining parallel xususiyatini bildiradi: sinfda o'rganish va amaliy mashg'ulotlar. Maqsad nafaqat nazariy tushunchaga ega, balki ushbu bilimlarni amaliyotda samarali qo'llash qobiliyatiga ega bo'lgan bitiruvchilarni ishlab chiqaradigan keng qamrovli ta'lim tajribasini yaratishdir. Ushbu yondashuv, ayniqsa, kasbiy va texnik sohalarda dolzarbdir, bu erda amaliy ko'nikmalar ishchi kuchida muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dual ta'limning asosiy ma'nosi nazariy ta'lim va amaliy tajribani qasddan uyg'unlashtirishdan iborat bo'lib, o'z tanlagan kasbida muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan har tomonlama yetuk mutaxassislarni yetishtirishga qaratilgan. Dual ta'lim, yoki ish-ta'lim dasturlari sifatida ham tanilgan, an'anaviy sinfdagi o'qitishni haqiqiy ish muhitida amaliy amaliy o'rganish bilan birlashtirgan ta'lim yondashuvidir. U talabalarga o'rganganlarini haqiqiy ish sharoitida qo'llash imkoniyatini berish orqali nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish uchun mo'ljallangan. Dual ta'lim dasturlari odatda kasbiy va texnik ta'lim tizimlarida mavjud, ammo ular boshqa ta'lim

darajalariga ham moslashtirilishi mumkin.

Dual ta'limning ba'zi asosiy xususiyatlari va afzalliklari:

Sinf va ish joyidagi ta'limning kombinatsiyasi: Ikki tomonlama ta'lim dasturlari rasmiy sinfdagi ta'limni ish joyidagi ta'lim bilan birlashtiradi. Bu talabalarga nazariy tushunchalarni sinfda o'rganish va keyin ularni amaliy ish muhitida qo'llash imkonini beradi.

Sanoat bilan hamkorlik: Ikki tomonlama ta'lim dasturlari ko'pincha ta'lim muassasalari va sanoat o'rtasidagi yaqin hamkorlikni o'z ichiga oladi. Ish beruvchilar o'quv dasturini shakllantirish, o'quv jihozlari bilan ta'minlash va talabalarga maslahat berishda faol rol o'ynaydi.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Dual ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bevosita ish joyida qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Talabalar amaliy tajribaga ega bo'ladilar, sohaga oid texnikalarni o'rganadilar va kuchli mehnat axloqini rivojlantiradilar.

Ishga silliq o'tish: Ikki tomonlama ta'lim dasturlari bitiruvchilari mehnat bozoriga yaxshiroq tayyorlanishadi. Ular amaliy ko'nikmalar, ish tajribasi va sanoat aloqalari tarmog'iga ega bo'lib, bu ularning bandligini oshiradi.

Ko'nikmalar bo'shlig'ining qisqarishi: Ikki tomonlama ta'lim ko'pincha ta'lim muassasalari o'rgatadigan narsalar va ish beruvchilar talab qiladigan ko'nikmalar orasidagi farqni bartaraf etishga yordam beradi. O'quv dasturlarini ishlab chiqishda sanoatni jalb qilish orqali taqdim etilayotgan ta'lim hozirgi sanoat ehtiyojlariga ko'proq mos keladi.

NATIJALAR

O'qish paytida daromad olish: Ko'pgina dual ta'lim dasturlarida talabalar ish joyidagi mashg'ulotlar davomida bajargan ishlari uchun haq oladilar. Bu nafaqat ta'lim xarajatlarini qoplashga yordam beradi, balki moliyaviy mustaqillikni ham ta'minlaydi. Dual ta'lim faqat muayyan sohalar bilan cheklanmaydi. U savdo, texnologiya, sog'liqni saqlash, ishlab chiqarish va boshqalarni o'z ichiga olgan keng doiradagi sohalarda qo'llanilishi mumkin. Ikki tomonlama ta'lim dasturlari talabalari texnik ko'nikmalar bilan bir qatorda jamoada ishlash, muloqot qilish, muammolarni hal qilish va vaqtni boshqarish kabi muhim yumshoq ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Ikki tomonlama ta'lim dasturlari turli sanoat va mintaqalar ehtiyojlariga moslashtirilishi mumkin. Ular

o'rtta maktabdan oliy ta'limgacha bo'lgan turli ta'lim darajalariga moslashtirilishi mumkin. Shuningdek shogirdlik dual ta'limning keng tarqalgan shakli bo'lib, unda talabalar rasmiy ta'lim olish vaqtida tajribali mutaxassislar rahbarligida ishlagan holda, amaliyotni dual ta'lim shakli sifatida ham ko'rish mumkin, bunda talabalar o'qish davomida amaliy tajribaga ega bo'ladilar. Umuman olganda, dual ta'lim mehnat bozori talabalariga mos keladigan malakali ishchi kuchini tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. U intellektual va amaliy o'sishni rag'batlantiradigan ta'limga yaxlit yondashuvni taklif etadi va talabalarga raqobatbardosh bo'lgan har tomonlama yetuk mutaxassislar bo'lishga yordam beradi.

MUHOKAMA

Bir qator mamlakatlarda sinfdagi ta'limni amaliy mashg'ulotlar bilan samarali birlashtirgan yetakchi dual ta'lim tizimlari yaratilgan. Ushbu tizimlar tuzilishi, yo'nalishi va amalga oshirilishida farqlanadi, ammo ularning barchasi amaliy ko'nikmalarga katta e'tibor qaratgan holda talabalarni ishchi kuchiga tayyorlash maqsadiga ega. Muvaffaqiyatli ikki tomonlama ta'lim tizimlari bilan mashhur bo'lgan ba'zi mamlakatlarga quyidagilar kiradi:

Germaniya: Ko'pincha dual ta'lim bo'yicha kashshof hisoblangan Germaniyaning kasbiy ta'lim va ta'lim (VET) tizimi butun dunyoda yuqori baholanadi. Tizim maktablar va kompaniyalar o'rtasidagi kuchli hamkorlikni o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchilarga ta'limning muhim qismini haqiqiy ish joylarida o'tkazish imkonini beradi. Shogirdlik mashg'ulotlari ushbu tizimning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, talabalar amaliy mashg'ulotlardan ham, auditoriyadagi darslardan ham o'tadilar.

Shveysariya: Shveysariyada xuddi shunday shogirdlikka asoslangan dual ta'lim tizimi mavjud. Bu sinfdagi o'qitishni ish joyida o'qitish bilan birlashtiradi va talabalar ish haqi olish bilan birga kompaniyalarda ishlash imkoniyatiga ega. Shveysariya tizimi o'zining moslashuvchanligi va turli sohalarga moslashishi bilan mashhur.

Avstriya: Avstriyaning dual ta'lim tizimi Germanianikidan keyin modellashtirilgan va shogirdlik va amaliy mashg'ulotlarga ham urg'u beradi. Bu keng ko'lamli kasbiy yo'llarni taklif etadi, bu esa talabalarga amaliy tajriba orttirish bilan birga turli sohalarda ixtisoslashish imkonini beradi.

Niderlandiya: Gollandiya kasb-hunar ta'limiga katta e'tibor qaratmoqda, dual ta'lim dasturlari talabalarga amaliy mashg'ulotlar o'tkazish va nazariy bilimlarda

mustahkam poydevor yaratish imkonini beradi. Gollandiya yondashuvi ta'lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat idoralari o'rtasidagi hamkorlikni o'z ichiga oladi.

Daniya: Daniyaning dual ta'lim tizimi sinfda o'qitishni amaliy tajriba bilan birlashtiradi. Talabalar kasb-hunar maktablarida o'qish vaqtida shogirdlik yoki kompaniyalarda amaliyot o'tamoqda. Tizim mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqilgan va bir qator kasbiy yo'llarni taklif etadi.

Singapur: Singapur o'zining SkillsFuture tashabbusi doirasida dual ta'lim yondashuvini joriy qildi. Tizim talabalarni shogirdlik, stajirovka va ishchi o'quv dasturlari orqali sohaga oid ko'nikmalar bilan qurollantirishga qaratilgan. Unda asosiy e'tibor mamlakat iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim bo'lgan tarmoqlarga qaratilgan.

Germaniya - Avtotexnika bo'yicha shogirdlik:

Germaniyada dual ta'limning eng mashhur namunalaridan biri bu avtomobil texniklari uchun shogirdlik dasturidir. Ushbu dastur talabalari vaqtlarini kasb-hunar maktabidagi sinfda o'qish va avtomobillarni ta'mirlash ustaxonasida amaliy mashg'ulotlar o'rtasida taqsimlaydilar. Ular avtomobil mexanikasi, diagnostika va ta'mirlash usullarini o'rganadilar, ayni paytda haqiqiy transport vositalarida ishlash tajribasiga ega bo'lishadi.

Shveysariya - Bank stajirovkasi:

Shveysariya ikki tomonlama ta'lim tizimini taklif etadi, bu tizim turli sohalarda, jumladan, bank sohasida shogirdlikni o'z ichiga oladi. Bank sohasida martaba orttirishga qiziqqan talabalar moliyaviy tamoyillar va qoidalar bo'yicha sinfda o'qitishni bankda ish joyida o'qitishni birlashtirgan dasturga yozilishlari mumkin. Bu ularga soha haqida har tomonlama tushuncha beradi.

Avstriya - Pazandachilik san'ati bo'yicha shogirdlik:

Avstriyaning dual ta'lim tizimi keng doiradagi kasblarni, jumladan, pazandachilikni ham qamrab oladi. Ishtirokchi oshpazlar shogirdlik dasturiga kirishlari mumkin, u erda ular pazandachilik texnikasi, oziq-ovqat xavfsizligi va oshxona boshqaruvi bo'yicha ta'lim oladilar. Ular o'z mahoratlarini qo'llash va tajribali oshpazlardan o'rganish uchun professional oshxonalarda ishlaydi.

XULOSA

Bu misollar turli mamlakatlar va sohalarda dual ta'lim dasturlari xilma-xilligini ta'kidlaydi. Ular talabalarni tanlagan sohalarida muvaffaqiyatli martabaga tayyorlash uchun nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni qanday qilib uzluksiz birlashtirish mumkinligini namoyish etadi. Qo'shimcha ta'limga yo'l: Dual ta'lim talabalarni kasbiy yo'nalishlarga cheklab qo'yishi shart emas. Ko'pgina dasturlar bitiruvchilarga, agar xohlasalar, ko'pincha orttirgan amaliy tajribalari uchun kreditlar bilan ta'limni yuqori darajalarda davom ettirishga imkon beradi. Malakali ishchi kuchi samaradorlik va innovatsiyalarni oshirish orqali iqtisodiy o'sishni oshiradi. Dual ta'lim mamlakatning global miqyosdagi iqtisodiy raqobatbardoshligiga hissa qo'shadi. Umuman olganda, dual ta'lim tizimi akademik bilimlarni amaliy tajriba bilan uyg'unlashtirgan ta'limga kompleks yondashuvni taklif etadi. Uning afzalliklari alohida talabalardan tashqari, sanoat, iqtisod va jamiyat uchun foyda keltiradi. 2021-yil sentabridagi so'nggi bilim yangilanishimga ko'ra, O'zbekistonda ishchi kuchining malakasi va bandligini oshirish maqsadida dual ta'lim tizimini joriy etish va rivojlantirish ustida faol ish olib borilmoqda. Mamlakat ta'limni sanoat ehtiyojlariga moslashtirish va nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish muhimligini tan oldi. Men eng so'nggi yangiliklarni taqdim eta olmasam-da, 2021 yil holatiga ko'ra O'zbekistondagi dual ta'lim tizimi haqida umumiy ma'lumot: O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, jumladan dual ta'limni joriy etish bo'yicha muhim ta'lim islohotlari amalga oshirildi. Ushbu islohotlar ta'lim sifatini oshirish va mehnat bozori talablariga yaxshiroq tayyorlangan ishchi kuchini yaratishga qaratilgan

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Sidakova L.V. Suschnost' i osnovnye priznaki dual'noj modeli obucheniya. Obrazovanie i vospitanie. 2016; 2: 62 – 64.
2. Rastegaeva D.A., Filimonyuk L.A. osnovy realizacii sistemy dual'nogo obucheniya v professional'noj podgotovke studentov organizacij
3. vysshego obrazovaniya. Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. 2017; 6 (67): 110 – 112.
4. Integraciya gumanitarnoj i professional'noj podgotovki v srednej professional'noj shkole: teoretiko-metodicheskie podhody. Kazan': ISSO
5. RAO, 1997.

FEATURES OF CHANGES IN OBORUS IN CHRONIC RECURRENT APHTHOSIC STOMATITIS ON THE BACKGROUND OF CHRONIC CHOLECYSTITIS

Kamilov.X.P, Daminova.N.R, Ubaydullaeva N.I.

Tashkent State Dental Institute

Relevance. Chronic recurrent aphthous stomatitis is an inflammatory disease of the oral mucosa, characterized by the appearance of aphthous lesions, a long course with periodic relapses, and is often accompanied by diseases of the gastrointestinal tract [1,2,10,12]. Chronic cholecystitis is an inflammatory disease of the gallbladder wall. It develops due to the formation of stones in the gall bladder, which leads to stagnation of bile. Periodically occurring and passing inflammations lead to changes in the wall of the gallbladder with the development of chronic cholecystitis. Along with the general clinical signs of chronic cholecystitis, changes in the oral mucosa develop [4,5].

In most cases, with chronic cholecystitis on the oral mucosa, patients feel discomfort caused by swelling, the appearance of aphthae, erosions, ulcerations and other changes. In case of chronic cholecystitis, we observed patients with chronic recurrent aphthous stomatitis, which occurred equally often in both women and men [5,6,9,10]. Diagnosis of chronic recurrent aphthous stomatitis is often limited only by objective data on the clinical manifestations of the disease on the oral mucosa [4,5,6]. A biopsy of aphthae on the oral mucosa is not usually performed. [3,6,12] The prevalence of chronic recurrent aphthous stomatitis in chronic cholecystitis is highly variable, ranging from 5 to 60% and depending on the population studied, environmental factors and diagnostic criteria [7,10]. A number of authors believe that the results of treatment of chronic recurrent aphthous stomatitis against the background of digestive diseases are not always satisfactory due to frequent relapses [8, 9,11].

Purpose of the study: substantiation of morphological studies for the diagnosis of chronic recurrent aphthous stomatitis in chronic cholecystitis.

Material and methods.

Analysis of diagnosis and treatment of 72 patients (main group) with chronic recurrent aphthous stomatitis in chronic cholecystitis. According to severity, they are divided into mild, moderate and severe forms. The age of the patients was from 20 to 65 years (mean age 32.14 ± 1.7), among them there were 38 women (52.7%), 34 men (47.2%).

The comparison group consisted of 42 patients with chronic recurrent aphthous stomatitis who did not have chronic cholecystitis; according to severity, they were divided into mild, moderate and severe forms. The age of the patients was from 20 to 65 years

(mean age 36.43 ± 2.4), among them there were 22 women (52.3%), 20 men (47.6%).

To clarify the diagnosis of chronic recurrent aphthous stomatitis in patients of both groups of patients, complaints were analyzed, an anamnesis of the disease was collected, an objective examination of the oral mucosa and a morphological study of material taken from the aphthous lesion were carried out.

For cytological examination, the material was taken using a smear method - an imprint from the surface of the aphthous lesion, that is, by applying a glass slide to the oral mucosa. Histological examination of difficult-to-heal aphthae was performed using biopsy for the purpose of oncological alertness. For this, with the consent of the patient, after local infiltration anesthesia, a tissue sample measuring 3-4 mm was taken with a scalpel. The resulting biopsy material was fixed in laboratory conditions in a 10% solution of neutral formalin solution, 960 alcohol, then embedded in paraffin according to Lloyd's method, then placed in a thermostat for a day and paraffin blocks were prepared, ultrathin sections (4-5 μm) were prepared and stained with hemotoxylin-eosin. The morphological study was carried out with a binocular microscope Leika, (Germany), lens magnification 10x, 40x, photo documentation was carried out with a color web camera MD130.

All patients of both the main group and the comparison group received local treatment:

application anesthesia, antiseptic and enzymatic treatment, application of anti-inflammatory and keratoplasty agents. After receiving the treatment results, the treatment regimen was supplemented and revised during therapy.

RESEARCH RESULTS

Patients with chronic recurrent aphthous stomatitis were divided into 3 representative groups by age and gender: with mild, moderate and severe severity - the main group (72), the comparison group (42). The number of patients in the main groups was 24, in the comparison groups – 14 patients. The control group consisted of 20 practically healthy individuals without any pathology.

Patients of the main group with a mild form of chronic recurrent aphthous stomatitis complained of the presence of single aphthous formations in the mucous membranes, minor discomfort, hyperemia and swelling. The general condition was not disturbed, pain and burning appeared when eating. Patients of the main group with moderate and especially severe degrees of chronic

patients with recurrent aphthous stomatitis mainly complained of a disturbance in the general condition of the body, which was expressed in moderate headaches. Pain and burning occurred when eating both regular and spicy food. When examining such patients, hyperemia and swelling were observed in the area of the aphthous rash,

covered with fibrinous, sometimes non-rotic, plaque; the regional lymph nodes were slightly enlarged and painful. In severe form, in 9 patients (12.5%), aphthae turned into an erosive-ulcerative form, which coincided with an exacerbation of chronic cholecystitis; the complaints were pain in the right hypochondrium, a bitter taste in the mouth, and dry mouth was often observed. The patients had icterus of the sclera and skin, the tongue was covered with a thick yellow coating. The saliva became thick and viscous, eating was difficult due to hyposalivation, burning and pain in the oral cavity.

During the morphological study, the following were observed: thinning of the integumentary squamous epithelium with an ulcerative defect (Fig. 1), vacuolar degenerative changes in the mucous membrane, acanthosis (Fig. 2, 7), parakeratosis, atrophy (Fig. 3). The chronic inflammatory process that accompanies this process was a protective reaction of the body and is histologically manifested by the development of lymphohistiocytic or focal round cell infiltrates, uneven hyperplasia, and a subepithelial bubble. Lymphohistitic inflammation is observed in the submucosal layer. Cytological examination of typo smears from the affected surface of the oral mucosa revealed leukocytes and signs of inflammation. A morphological study revealed inflammation of the fibrinous-necrotic type in the main group; in the comparison group, fibrinous inflammation mainly prevailed.

The results of morphological studies made it possible to take a differentiated approach to the existing treatment and add irrigation of the oral cavity with alkaline mineral water "Borjomi" with a Waterpik WP irrigator and local application of vitamin A. The hepatoprotector ursosan was added to the general treatment at 10-15 mg/kg per night for 1 -2 months

Observation of all patients of the main subgroup with chronic recurrent aphthous stomatitis 12 months after complex pathogenetic treatment allowed us to state the onset of long-term remission in 98.61% of patients, only 1 patient (1.4%) developed a relapse 13 months after the end of the course of treatment. Thanks to a morphological study, the nature of the inflammation was proven and the treatment regimen was revised, which led to the best result.

CONCLUSION. As a result of a morphological study of erosive and ulcerative lesions of the oral mucosa in chronic recurrent aphthous stomatitis against the background of chronic cholecystitis, the most common manifestations of changes were characterized by the development of inflammation and ulceration of the epithelium, the formation of ulcerative defects, hyperplasia of the squamous epithelium, and in some cases atrophy and thinning of the epithelium. The above morphological changes in the oral mucosa in chronic recurrent aphthous stomatitis correlate with the clinical data of patients with chronic cholecystitis.

CONCLUSIONS. The results of a morphological study of chronic recurrent aphthous stomatitis with and without background pathology allowed us to make adjustments to the treatment of combined aphthous lesions of the oral mucosa and chronic cholecystitis. The choice of treatment tactics for chronic recurrent aphthous stomatitis associated with chronic cholecystitis was made after conducting and analyzing a morphological study.

Literature

1. Daminova Sh.B. Prediction, treatment and prevention of oral diseases in children with chronic hepatitis B: Abstract of thesis. diss.... Doctor of Medical Sciences –T., 2018 -63 p. (Uzbekistan)

2. Edgar NR, Saleh D, Miller RA. Recurrent aphthous stomatitis: A review. *J Clin Aesthet Dermatol.* 2017; 10(3): 26-36.

3. Belenguer-Guallar I, Jimenez-Soriano Y, Claramunt-Lozano A. Treatment of recurrent aphthous stomatitis. A literature review. *J Clin Exp Dent.* 2014; 6(2): 168-174

4. Ibragimova M.Kh., Kamilova S.R., Zoirov T.E. Tactics of diagnosis and treatment of chronic recurrent aphthous stomatitis in chronic calculous cholecystitis. // *Medical Journal of Uzbekistan.* 2019. No. 3. P. 65-68. (Uzbekistan)

5. Natalie Rose Edgar, DO,^a Dahlia Saleh, DO,^b and Richard A. Miller, DO // *Recurrent Aphthous Stomatitis: A Review.* *J Clin Aesthet Dermatol.* March 2017; 10(3): 26–36.

6. Kamilov Kh.P., Ibragimova M.Kh. Evaluation of the effectiveness of complex treatment of patients with chronic recurrent aphthous stomatitis // *Medical Journal of Uzbekistan - Tashkent,*

2016. - pp. 2-4 (Uzbekistan).

7. Karman B. Lankarani, Gholam Reza Sivandzadeh, Shima Hassanpour. Oral manifestation in inflammatory bowel disease: A review. 2013; 19(46): 8571 – 8579.

8. Hamed Mortazavi,¹ Yaser Safi,² Maryam Baharvand,¹ and Somayeh Rahmani¹. Diagnostic features of common oral ulcerative lesions: an updated decision tree. *Hindawi Publishing Corporation International Journal of Dentistry* Volume 2016, Article ID 7278925, 14 pages

9. Oksana Y. Feleshtynska, Olena O. Dyadyk. Substantiation of diagnosis and treatment of chronic recurrent aphthous stomatitis in Crohn's disease // *Wiadomosci Lekarskie,* volume LXXIII 2020, nr 3

10. Rabinovich O.F., Abramova E.S., Umarova K.V., Rabinovich I.M. Aspects of the etiology and pathogenesis of recurrent aphthous stomatitis. // *Clinical dentistry.* 2015.-

No. 4.-C.8-13;

11. Stephen R. Porter, MD, PhD. Anne Hegarty, BDS, MSc Fotini Kaliakatsou, BDS, MSc TIM A. Hodgson, FDS RCS MRCP (UK) Crispian Scully, CBE, MD, PhD. Recurrent Aphthous Stomatitis. 2000. Clinics in Dermatology 2000;18:569 –578

12. Trukhan D.I., Sulimov A.F., Lebedev O.I., Trukhan L.Yu. Changes in the skin, oral mucosa and organ of vision in diseases of the hepatobiliary system and pancreas // Handbook of a polyclinic physician. 2018.-No. 2.-S.17-23)

13 Kamilov.H.P., Ibragimova.M.Kh., Ubaydullaeva. N.I. Efficiency of treatment for recurrent aphthous Stomatitis of the oropharyngeal region in patients with Chronic cholecystitis // Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS) Nov 30, 2021 Vol. 2 No. 12 (2021): was Page 416-430 (No. 23).

ШАҲАРЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ГЕОГРАФИК**ЎРНИНИ ЯХШИЛАШ МУАММОЛАРИ****(Тошкент вилояти шаҳарлари мисолида)**

Рўзмонова Дилором Бекназаровна

Ўзбекистон Миллий университети, Тошкент 2023

Аннотация. Мазкур мақолада шаҳарларнинг ривожланишида географик ўриннинг аҳамияти ва роли ёритилган. Тошкент вилоятининг ривожланишига кўра турли хил бўлган шаҳарларининг салоҳияти баҳоланган ва етакчи тармоқлари таҳлил қилинган

Калит сўзлар: Иқтисодий географик ўрин, шаҳарлар, шаҳарлар потенциали

Аннотация. В данной статье раскрывается значение и роль географического положения в развитии городов, оценен потенциал городов Ташкентской области, различных по уровню развития, и проанализированы ведущие отрасли.

Ключевые слова: Экономико-географическое положение, города, потенциал городов

Annotation: In order to analyze the describes the importance and role of geographic location in the development of cities.. The potential of cities of Tashkent region, which are different according to the development, is evaluated and the leading sectors are analyzed.

Key words: Economic geographic location, cities, potential of cities Шаҳарнинг қулай иқтисодий-географик ҳолати (И.Г.Ў.) унинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг потенциал омилларидан биридир. Тошкент вилояти шаҳарларининг аксарияти иқтисодий географик ўрнига қулай баҳо берсак бўлади. Тошкент вилояти республикада иқтисодий-ижтимоий тараққиёти, урбанизациялашув ва саноатлашув жараёни ўзига хос локомотив минтақалардан саналади. Айтиш жоизки, минтақа иқтисодий тараққиётини таъминлашда турли хом-ашё ва ёқилғи базаси, муҳим транспорт йўллари, аҳоли пунктларининг жойлашуви, инвестиция муҳити ҳамда маркетинг каби омиллар иқтисодий географик ўриннинг қулайлигидан дарак беради. Шу ўринда, минтақа интеграл ўринининг қулайлиги, хусусан сиёсий қўшничилик, иқтисодий, маданий

алоқаларни йўлга қўйилганлиги, минтақанинг транзит имкониятларини ҳам алоҳида таъкидлаш жоиз.

Шаҳарнинг қулай иқтисодий-географик ҳолати (И.Г.Ў.) унинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг муҳим омилларидан биридир. Таъкидланганидек, Тошкент минтақасида жойлашган шаҳарлар И.Г.Ў. нинг бирмунча қулайлиги билан характерланади. Бу ҳолат аввало уларнинг пойтахт яқинида жойлашганлиги ва саноатлашув даражасининг юқорилиги туфайли келиб чиқади. Вилоят шаҳарлари микро И.Г.Ў. қулайлиги қўшни минтақалар ва қўшни республикалар билан барча турдаги куруқлик транспорти (автомобил, темир йўл, қувур) тузилмалари билан нисбатан яхши боғланганлигида ҳам ўз ифодасини топади. Микро И.Г.Ў. даги бундай қулайликлар тарихий даврлардан то бугунги кунга қадар минтақани вилоятлар орасида аҳолиси зич, катта шаҳарлар сони кўп, иқтисодиёти нисбатан ривожланган даражага олиб чиққан.

Айтиш жоизки, И.Г.Ў. нинг энг юқори салоҳияти Чирчик, Янгийул, Ғазалкент ва Қибрай шаҳарлари атрофида тўпланган. Шаҳарлар И.Г.Ў. салоҳиятини баҳолаш йирик инфратузилма лойиҳаларининг шаҳарсозлик нуқтаи назаридан баҳолашда кенг қўлланилади. Умуман олганда, шаҳарлар иқтисодий ўрнининг қулайлигини баҳолашда шаҳарлар ва қўшни давлатлар иқтисодиёти, шунингдек улар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик (масофага қараб) гравитацион модел аниқланади. Айни ёндашув дастлаб С.Д.Гаррис (1954 й.), кейинчалик М.И.Трейвиш (1975 й.) тадқиқотларида келтирилган. 2013 йилда В.Л.Бабуринов ва С.П.Земцовлар томонидан Россия шаҳарлари иқтисодий географик ўрнини баҳолаш методикаси ишлаб чиқилган. Унга қўра, маълум шаҳарнинг И.Г.Ў. салоҳиятини аниқлаш (EGP Reg) минтақавий ва халқаро (EGP World) ўрин салоҳиятини баҳолашни ўз ичига олган:

$$EGP_i^{All} = EGP_i^{Reg} + EGP_i^{World} =$$

Бу ерда a - ялпи шаҳар маҳсулоти ёки j мамлакатнинг ялпи ички маҳсулоти (сўм)да, r_j - бошланғич шаҳар j ёки бошқа шаҳарлар ва мамлакатнинг пойтахтлари орасидаги масофа (км, сўм); n - шаҳарлар ва мамлакатларнинг умумий сони; a - эмпирик коэффициент. Бу ерда керакли шаҳар ёки мамлакатнинг пойтахти орасидаги иқтисодий масофа эътиборга олинаётгани боис ўлчов бирлиги сифатида сўм қабул қилинган.

Мазкур формула орқали шаҳарларнинг мамлакат ва минтақада тутган ўрни баҳоланади ҳамда ушбу шаҳарларни келажакдаги иқтисодий салоҳиятини аниқлаш имкони бўлади. Шунингдек, мазкур формула ёрдамида вилоят шаҳарларининг халқаро майдондаги ва минтақадаги потенциали аниқланади. Бу формула асосида Тошкент вилоятидаги шаҳарларни иқтисодий географик ўрни қулайлиги жиҳатидан районлаштириш имкониятига эга бўлиш мумкин. Районлаштириш юқори, ўрта, паст ва энг паст даражаларга ажратилади.

1-жадвал

Чирчиқ шаҳрининг SWOT таҳлили

<p>Кучли томонлари</p> <p>Қулай табиий географик ўринга эга.</p> <p>Табиий ресурслар билан яхши таъминланганлиги.</p> <p>Шаҳарда саноат тармоқлари жуда яхши ривожланганлиги.</p> <p>Автомобил йўлининг яхши ривожланганлиги.</p> <p>Темир йўл транспортининг яхши ривожланганлиги, хусусан шаҳарнинг ўзида 3 та темир йўл станцияси мавжуд.</p> <p>Тошкент шаҳри билан боғловчи электрчқа станциясининг мавжудлиги.</p>	<p>Кучсиз томонлари</p> <p>Экологик вазиятнинг яхши эмаслиги.</p> <p>Аҳолига хизмат кўрсатувчи кўнгилочар объектларнинг камлиги.</p>
<p>Имкониятлари</p> <p>Республикада кимё саноатининг асосий маркази саналади.</p> <p>Дарё бўйида жойлашганлиги.</p> <p>Энергия манбалари билан яхши таъминланганлиги</p> <p>Шаҳарда 3 та Олий ўқув юрти мавжуд.</p> <p>Ижтимоий объектларнинг яхши ривожланганлиги.</p> <p>Малакали кадрларга эга.</p> <p>Полигонларидан харбий ўқув дала машғулотлари ўтказилади.</p> <p>Турли соҳаларни ўзида қамраб олганлиги.</p> <p>Шаҳарнинг шимоли-шарқида аэродромнинг мавжудлиги.</p>	<p>Хавф-хатар.</p> <p>Аҳолининг кўп миллатлиги.</p> <p>Вилоятнинг чегара ҳудудига яқин жойлашганлиги.</p>

Жадвал муаллиф тамонидан тузилган.

Шунингдек, шаҳарларнинг иқтисодий-ижтимоий ривожланиши ва И.Г.Ў. ни баҳолашда SWOT таҳлил усулидан фойдаланиш ҳам ижобий самара беради. Мазкур метод шаҳарнинг кучли, заиф, имконият ва таҳдид томонларини белгилашни назарда тутди. Натижада, ўрганилаётган шаҳарнинг рақобатбардошлигига эришиш йўллари аниқланади. Мазкур усулни таҳлил-ташҳис усули деб айтиш ҳам мумкин. Энг муҳими бунда заиф ва имкониятларга ҳам эътибор қаратилади, таҳдид ҳисобга олинади ва шу асосда шаҳарнинг истиқбол ривожланиши йўллари белгиланади.

Кейинги ўринда эса вилоят шаҳарларининг иқтисодий географик ўрнининг қулайлик даражаси SWOT таҳлили орқали баҳоланди.

Ушбу таҳлилдан кўриниб турибдики Чирчиқ шаҳрини иқтисодий географик ўрнини қулай деб айта олишимиз мумкин. Айнан Ўзбекистонда йирик кимё саноатининг маркази саналган бу шаҳар даврлар ўзгарсада иқтисодий географик ўрнининг қулайлик позициясини йўқотмаган. Эко географик ўрни бироз ноқулай зеро бу ҳудуднинг саноатлашганлиги билан бевосита боғлиқдир. Сиёсий географик ўрин борасида ҳам қулай дея олмаймиз. Иқтисодий, транспорт географик ўрни қулай ва яқин келажакда ҳам бу кўрсаткичлар яхшиланиб бораверади.

Охириги йиллардаги ўзгаришлар анча бу шаҳарнинг ривожланишига ижобий таъсир ўтказмоқда. Тошкент вилоятининг бу шаҳри қадимий тарихга эга бўлиб илк туркий хон даврига бориб тақалади. 2017 йилдан Нурафшон номи берилган бўлсада бу шаҳар вилоятда машҳурдир. Ушбу шаҳар 2017 йилда Ўзбекистондаги илк “ақлли шаҳар” лойиҳаси учун танлаб олингандан сўнг ушбу шаҳарга кучли эътибор қаратилмоқда. Бу лойиҳа доирасида қандай ишлар амалга оширилиши белгилаб олинди.

Пировардида ушбу шаҳар аввало Нурафшон шаҳри учун административ шаҳарга хос кўриниш касб этиши максимал қулайликка эга бўлган шаҳар лойиҳаси ишлаб чиқилди. Нурафшон шаҳрини Тошкент шаҳри билан боғловчи 25 кмли йўл тезкор йўл қурилиши режалаштирилган. Бундан ташқари Олий ўқув юртлари қурилиши, замонавий турар жой, бизнес марказлар, административ ташкилотлар қурилиши ва аҳолига хизмат кўрсатувчи тармоқларни қурилиш режалаштирилган.

Нурафшон шаҳрининг SWOT таҳлили

<p>Кучли томонлари (S)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вилоят маркази эканлиги; 2. Тошкент шаҳрига яқин жойлашганлиги; 3. Шаҳарнинг туристик объектларга эга эканлиги; 4. Қулай табиий географик ўрни; 5. Туябўғиз сув омборига яқин жойлашганлиги; 6. Вилоятнинг бошқа шаҳарлари учун марказий ўринда жойлашганлиги; 7. Автомобил ва темир йўл транспорти яхши ривожланган; 8. Хизмат кўрсатиш соҳасининг жадал ривожланаётганлиги. 	<p>Кучсиз томонлари (W)</p> <p>Саноат тармоқларининг диверсификацияланмаганлиги;</p> <p>Шаҳарнинг тор соҳага ихтисослашганлиги;</p> <p>Олий ўқув юртларининг мавжуд эмаслиги;</p> <p>Юқори малакали кадрларнинг нисбатан камлиги;</p>
<p>Имкониятлари (O)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. “SMART city” лойиҳаси учун танланганлиги; 2. Шаҳарда қурилиш ишларининг жадал олиб борилаётганлиги; 3. Улкан Тўйтепа харобаларида туризмни ривожлатириш имкониятининг мавжудлиги; 4. Озиқ-овқат ва енгил саноат тармоқларини ривожлантириш имконияти; 5. Тошкент шаҳридан малакали кадрларни жалб қила олиши. 	<p>Хавф-хатар (T)</p> <p>Пойтахт Тошкентнинг таъсир доирасида шаҳарнинг тез ривожлана олмаётганлиги;</p> <p>Шаҳар канализация ва коммунал хўжалиги инфратузилмасининг етарлича ривожланмаганлиги;</p> <p>Шаҳарга миграция оқимининг сустлиги.</p>

Жадвал муаллиф тамонидан тузилган.

Нурафшонда ақли шаҳар қурилиши учун 246 гектар ер майдони ажратилган бўлиб, 2,5 млн долларлик инвестицияни ўзлаштириш кўзда тутилган. Бундан ташқари, Тошкент шаҳридан Нурафшон шаҳригача метро линиясини қуриш ҳам режалаштирилган.

Ғазалкент шаҳрининг SWOT таҳлили

<p>Кучли томонлари</p> <p>Қулай табиий географик ўрин</p> <p>Барқарор экологик вазият</p> <p>Рекреацион ресурсларга бой</p> <p>Автомобил ва темир йўл транспортининг ривожланганлиги</p> <p>Замонавий кўнгилочар объектларнинг барпо қилинаётганлиги</p>	<p>Кучсиз томонлари</p> <p>Туризмни ривожлантириш учун меҳмонхоналарнинг етарли эмаслиги</p> <p>Ушбу соҳа бўйича кадрларнинг камлиги</p> <p>Маркетингни етарли даражада ривожланмаганлиги</p>
<p>Имкониятлари</p> <p>Туризмни янада ривожлантиришга кенг имкониятларнинг мавжудлиги.</p> <p>Транспорт инфратузилмасининг жадал ривожланаётганлиги</p>	<p>Хавф-хатар</p> <p>Туризмни ривожланиши оқибатида табиий объектларга зарар етиши ва атроф муҳитни ифлосланиши</p>

Жадвал муаллиф тамонидан тузилган.

Бўстонлик туманининг маъмурий маркази саналган бу шаҳар асосан рекреация ресурси асосида ривожланган бу шаҳарда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи консерва заводи, сут маҳсулотларини қайта ишловчи ва вино заводи, мрамар заводи, тош чархловчи ва шиша заводи мавжуд. Тошкент–Хожикент темир йўл линиясида жойлашган. Айнан шу йўл орқали Тошкент шаҳрига аҳоли интенсив қатнайди. Шаҳар четларида санатория, оромгоҳлар, дам олиш масканлари жойлашган. Ғазалкент шаҳрини Тошкент шаҳри билан боғловчи 3 қаватли йўл ўтқазгични қурилиши бу шаҳарга томон йўлни янада қисқартирди.

1. Тошкент вилояти шаҳарларининг иқтисодий географик ўрнини таҳлил қилиш учун кўриб ўтиладиган шаҳарлар қайси кўрсаткичлар бўйича минтақада етакчилик қилади ва шаҳарлар ўртасида қандай алоқалар мавжудлигини таҳлил қилиш зарур. Ушбу жадвалда шаҳарларни қатор кўрсаткичлар асосида баҳолаб чиқилган. Бу кўрсаткичлар иқтисодий географик ўриннинг қулай ёки ноқулайлигини аниқлашда муҳим омил саналади.

2.

- 1 В.Л., Земцов С.П. //Методика оценки потенциала экономико-географического положения городов России. Вестник Москвы. География 2016.
- 2 Баранский Н.Н. Об экономико- географическом изучении годов // Вопросы географии, Сб.2 – М., 1946.
- 3 Большакова Н.М. //К вопросу об экономико-географическом положении Красноярского края. География 2016.
- 4 Герасименко Т.И., Семёнов Е.А. //Экономико-географическое и геополитическое положение как интегральная пространственная категория. Вест. Оренбургского унив. 2015.
- 5 Земцов С.П. Оценка потенциала экономико-географического положения регионов России. Экономика региона.-Т., 2016.
- 6 Рахманов Б, Назаров М и. др. //Природно-ресурсный потенциал развития промышленности Ташкентского экономического района.-Т.:2019.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA VIRTUAL 3D UNIVERSITET MUHITIDA O'QUV JARAYONINI TASHKILLASHTIRISHNING USLUBIY JIHATLARI

Долиев Аслиддин Тўлқинжон ўғли

Бош илмий методик марказ таянч

докторанти

Тел. (93)5695048, (90)960363758

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida virtual 3d universitet muhitida o'quv jarayonini tashkillashtirishning uslubiy jihatlari yoritilgan bo'lib, unda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi qoshidagi Ta'lim muassasalarida elektron ta'limni joriy etish markazini asosiy vazifalari, Virtual muhitning pedagogik mohiyati va boshqa masalalar keltirilgan.

Аннотация: В статье рассмотрены методические аспекты организации образовательного процесса в виртуальной 3D университетской среде в высших учебных заведениях, представлена педагогическая природа виртуальной среды и другие вопросы.

Kalit so'zlar: Virtual 3D universitet, Elektron ta'lim, Ziyonet, VTM ni tashkil qilish modeli, MUM – maktablararo uslubiy markaz, TM-ta'lim muassasasi, PO'T-professor-o'qituvchilar tarkibi, RTR – raqamli ta'lim resurslari.

Butun dunyo tajribasidan kelib chiqqan holda, bizning yurtimizda ham masofaviy ta'lim muhiti uchun mo'ljallangan bir qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Shuni ta'kidlash joizki, bu ishlar hech qachon to'xtab qolmaydi va ularni takomillashtirish ustida ishlar uzluksiz ravishda olib borilmoqda. Bu sohadagi yangiliklar avvalo jahondagi ilg'or tajribalardan kelib chiqqan holda, zamonaviy texnika va texnologiyalar, innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi hamda pedagogik paradigmalarning o'zgarishi, respublikamizdagi texnik va uslubiy bazaning shakllanganligi va joriy holatini e'tiborga olgan xolda yuzaga keladi. Mazkur jarayonni boshqarishni davlat o'z zimmasiga olgan. Bunday mas'uliyat O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 42-moddasining 2-bandida belgilab qo'yilgan "Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi"¹ shaklida davlat zimmasiga yuklangan.

1 O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O'zbekiston, NMIU, 2017 yil.

O‘zbekiston fuqarolarining ana shunday imkoniyatlardan foydalanishga bo‘lgan huquqlari esa 42-moddaning 1-bandi bilan “Har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlanadi” tarzida belgilab qo‘yilgan.

Fuqarolarning bilim olishga bo‘lgan intilishlari Konstitutsiyaning 41-moddasida “Har kim bilim olish huquqiga ega” degan so‘zlar bilan kafolatlangan bo‘lib, boshqa bir qator davlatlardan farqli ravishda bu bilimning bepul ekanligiga alohida urg‘u berilgan. Shu moddadan kelib chiqqan holda “Ta’lim to‘g‘risidagi” qonunning 4-moddasi bilan “Jinsi, tili, yoshi, irqiy, milliy mansubligi, e‘tiqodi, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishi, xizmat turi, ijtimoiy mavqei, turar joyi, O‘zbekiston Respublikasi hududida qancha vaqt yashayotganligidan qat’i nazar, har kimga bilim olishda teng huquqlar kafolatlanadi” xamda “davlat va nodavlat ta’lim muassasalarini rivojlantirish; ishlab chiqarishdan ajralgan va ajralmagan holda ta’lim olishni tashkil etish” lozimligiga e‘tibor qaratilgan².

Ana shu bilim olish yo‘lida konstitutsiyamizning 29-moddasida “Har kim o‘zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasnodir” deb, fuqarolarning axborotga bo‘lgan huquqlari yanada kengaytirilgan va ayni vaqtda chegaralar ham belgilab qo‘yilgan.

“Ta’lim to‘g‘risidagi” qonundan kelib chiqqan holda qabul qilingan “Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi” da “Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlarasosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O‘zbekiston taraqqiyotining muhim sharti” ekanligi ta’kidlab o‘tilgan.

YUqorida keltirilgan me‘yoriy hujjatlarni hayotga keng tatbiq etish maqsadida mustaqillik yillarida 30 ga yaqin farmon va qonunlar qabul qilingan. Bu hujjatlarning kattagina qismi o‘tgan tarixiy 30 yil mobaynida zamon talablari, innovatsion texnologiyalar, axborot-kommunikatsion texnika va texnologiyalari sohasida o‘zgarishlari xamda rivojlangan davlatlardagi tajribalarni e‘tiborga olgan xolda, milliy mentalitetimizni e‘tiborga olib qayta ishlab chiqildi. Mamlakatimizda elektron ta’limni joriy etish maqsadida Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi qoshida Ta’lim muassasalarida elektron ta’limni joriy etish markazini tashkil etish to‘g‘risida qarorning

² O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi Ta’lim to‘g‘risidagi O‘RQ-637-son Qonuni.

qabul qilinishi³ ayniqsa diqqatga sazovordir. Unda quyidagilar **Markazning asosiy vazifalari** etib belgilanganligi ko‘rsatib o‘tilgan:

- «Elektron ta’lim» milliy tizimining ma’muriy va boshqarish funksiyasini amalga oshirish;
- oliy va o‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, shu jumladan videokonferens-aloqa va masofadan o‘qitish metodlaridan foydalangan holda o‘quv jarayoni va ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish loyihalarini amalga oshirish;
- oliy va o‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining «Elektron ta’lim» milliy tizimi axborot-ta’lim resurslaridan erkin foydalanishini ta’minlash;
- oliy va o‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida tashkil etiladigan va «Elektron ta’lim» milliy tizimiga kiritiladigan elektron metodik komplekslar va boshqa ta’lim resurslariga yagona talablarni ishlab chiqish;
- oliy va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi kadrlarining malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash muassasalari pedagoglari uchun o‘quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- ta’lim jarayonida kompyuter uskunalaridan foydalanishning samaradorligini tahlil qilish va monitoring olib borish, oliy va o‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining kompyuter va kommunikatsiya vositalarini yangilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.
- «Ta’lim» axborot tizimlari majmuasining oliy ta’lim qismini ishlab chiqish, joriy etish va qo‘llab-quvvatlash. ...

Mazkur qarorning ijrosini ta’minlash, ya’ni davlat axborot resurslarini hisobga olishni yanada takomillashtirish, ularning ro‘yxatini kengaytirish va interaktiv davlat xizmatlari ko‘rsatish maqsadida VM 2012 yilda **“Joylarda kompyuterlashtirish va AKT ni yanada rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”** qaror⁴ qabul qilgan. Unda :

- zamonaviy xalqaro tendensiyalar va mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasiga muvofiq joylarda kompyuterlashtirish hamda axborot-

³ Vazirlar mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi huzurida ta’lim muassasalarida elektron ta’limni joriy etish markazini tashkil etish to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2012 y., 30-son, 6-modda.

⁴ Joylarda kompyuterlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2012 y., 5-son, 47-modda.

kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

- axborot resurslarini yuritish va yangilash, mintaqalarda tashkil etilgan va tashkil etiladigan davlat axborot resurslarini va axborot tizimlarini ro'yxatdan o'tkazishga ko'maklashish;

- mintaqada axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining holatini va ularni rivojlantirish istiqbollari doimiy ravishda tahlil qilish va uning natijalari asosida mazkur sohani takomillashtirish bo'yicha takliflar kiritish kabi bir qator ustuvor yo'nalishlar belgilab berilgan.

Respublikamizda elektron hujjat aylanishi tizimining joriy etilganligi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Unda ishtirokchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, elektron hujjatlardan foydalanish standartlari, normalari va qoidalari aniq belgilab berilgan.

Sanab o'tilgan hujjatlar O'zbekiston respublikasida masofaviy ta'limni joriy qilish uchun etarli huquqiy, moddiy va texnik baza shakllanib ulgurganligini ko'rsatadi. Ammo, bu holat ishni tashkil qilishning bir tomoni holos.

Respublikamizda qurilgan kompyuter tarmoqlaridan foydalanish samarasini oshirish uchun navbatdagi masala – bu ta'lim jarayoni uchun mo'ljallangan axborot-resurslari bazasini tashkil qilish lozim.

Yurtimizda bu sohada ham bir qator diqqatga sazovor ishlar qilingan. Jumladan, “Ziyonet” ta'lim portalini ishlab chiqish va uni ta'lim resurslari bilan boyitish hamda umumta'lim maktablari, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari, oliy ta'lim muassasalari, yoshlar tashkilotlari, axborot-kutubxona muassasalari, muzeylar va boshqa ta'lim, ilmiy va madaniy-ma'rifiy muassasalarning “Ziyonet” tarmog'idan foydalanishini yaxshilash maqsadida VM ning maxsus qarori⁵ qabul qilgan. Bundan tashqari VM tomonidan axborot resurslarini shakllantirish va rivojlantirish maqsadida 10 ga yaqin qarorlarning ishlab chiqilgani va amaliyotga joriy qilinganligini alohida ta'kidlab o'tish mumkin.

Kompyuter tizimlari va ularda joylashgan axborot resurslari himoyasini tashkil qilish maqsadida Respublika Prezidentining axborotni kriptografik muhofaza qilishni

5 «Ziyonet» ta'lim axborot tarmog'ini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 28-son, 362-modda; 2015 y., 26-son, 338-modda.

tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida qarori⁶, Elektron imzo haqidagi qonun⁷ kabi me'yoriy hujjatlar ham qabul qilingan.

XXI asrda insoniyat intellektual olamning yangi muhitlarini o'zlashtirmoqda, unda raqamli dunyo insoni rivojlanadi va harakatda bo'ladi.

U Internet tarmoqlarida faoliyat yuritadi va foydalanuvchilarning harakatlari bilan yaratiladi, unda zamonaviy yoshlar to'la-to'kis hayotda va xilma-xil tarzda yashaydi. Shuning uchun rivojlanayotgan axborot asrining da'vatlari kompyuter, telekommunikatsiya vositalari, mobil texnologiyalar internet orqali yashashning yangi axborot muhiti insonning shakllanishi va rivojlanishiga ulkan ta'sir ko'rsatiladi. Pedagoglar zamonaviy avlod nafaqat an'anaviy muhitda, balki virtual muhitda ham rivojlanayotganini va tarbiyalanayotganini anglash lozim, ular avvalgi avlodlardan axborot yoki kommunikatsion xulqi bilan farqlanadi, ularning ta'limga bo'lgan talablari, qizishlari ham o'zgaradi. Bunday axborot da'vatlariga javoban ta'limda tub o'zgarishlarni amalga oshirish lozim, ular inson kapitalini qayta o'zgarishi bilan shug'ullanadigan tizimning ijobiy inersionligini bartaraf etishi lozim. Bartaraf etishning bunday omili bizning fikrimizcha, ta'lim muhitining vujudga kelayotgan yangi qismi, tarmoqning virtual qismi bo'lishi lozim.

Bugungi kunda axborot kompyuter texnologiyalari bazasidagi ta'lim muhit yaratilgan va muvaffaqiyatlilikning turli darajasida deyarli barcha OTMlarda faoliyat yuritadi, jumladan, OTMlarda ham distatsion ta'lim bor. Ko'plab oliy ta'lim muassasalarida u kunduzgi ta'limning distansion qo'llash muhiti sifatida qo'llaniladi, bundan tashqari, auditoriyadan tashqari mustaqil ishni tashkil qilishda ham ajralmas qismiga aylangan. Distansion ta'limning pedagogik modeli li chiziqli auditoriya yondashuvini takrorlaydi. Bu esa, sirtqi korrespondentlik ta'lim bilan taqqoslanadigan sifatning etishib bo'ladigan darajasida o'z aksini topadi. SHartli ravishda bu yondashuvni texnokratik deb belgilash mumkin, unda birinchi o'ringa qo'llanadigan vosita va texnologiyalar ta'limni boshqarishning ta'lim kontentining dasturiy platformalari hamda ularni ommaviy oson o'qitish asosida amalga oshirilishi birinchi o'rinda turadi.

Umumiy tarzda ilg'or innovatsion virtul ta'lim muhitini tasvir qilishga harakat qilamiz. Uni nafaqat o'zi ta'sirlarning an'anaviy auditoriya muhitini kengaytiruvchi va boyituvchi, balki ta'lim muhitining yangi "qavati" sifatida tasavvur qilamiz, u

6 O'zbekiston Respublikasida axborotni kriptografik muhofaza qilishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2007 y., 14-son, 140-modda; 2013 y., 45-son, 584-modda.

7 Elektron raqamli imzo to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2004 y., 1-2-son, 12-modda.

o‘ziga xos qurilmasi bo‘lib, unda jarayonning yo‘nalishi o‘zgaradi va uning yangi sifat jabhalari namoyon bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida aytish kerakki, ta’limdagi o‘zaro ta’sirlar muhitining yangi qavatida o‘qitilayotganlar hamda pedagoglar faoliyatida quyidagi sifatli o‘zgarishlar namoyon bo‘lishi lozim:

Birinchiidan, ta’limdagi o‘zaro harakatlar markazini pedagogdan o‘qitilayotganga qaratish lozim. Muhitning bu qismida o‘qitilayotgan faol, tashabbuskor, ta’limni olishni asoslab olgani bo‘lishi lozim. U ta’lim jarayoni kechayotgan markazga aylanishi lozim, unda uning shaxsiy axborot va kommunikatsion harakatlari ham namoyon bo‘lishi lozim. Bunda pedagog virtual muhitni loyihalashtirgan, uning resurslarini yaratgan hamda unda kommunikatsiyalarni tashkil qiluvchi shaxs bo‘lib qoladi. Biroq, bu erda motivatsiya, faollik, tashabbuskorlik, foydalanuvchilarning o‘z ishlarini o‘zlari tashkil qilishlari shaxsiy motivatsiyasi, faolligi, tashabbusi, foydalanuvchilarning o‘zaro, ta’lim muhiti va pedagoglar bilan sho‘aro ta’sirlari xarakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi.

Ikkinchiidan, muhitning virtual qismi pedagogning kasbiy faoliyatining ob’ektiga aylanadi. Zamonaviy pedagog kasbiy vazifalarini maxsus yaratiladigan va boshqariladigan virtual qismi orqali samarali hal etishni o‘rganishi lozim. O‘qitilayotganni mazkur muhitda mavjud bo‘lgan axborot va kommunikatsion harakatlarning saqlanadigan va to‘planadigan “izlari”dan ko‘rishni o‘rganishi lozim. Ta’lim muhitining virtual qismi orqali ta’limni nafaqat virtual muhitning vosita va uslublari bilan o‘rganishi, tarbiyalash va rivojlantirish o‘zaro harakatlarini amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Uchinchiidan, pedagog yoshlarning zamonaviy ta’lim talablariga qaratilgan harakatlarini izga tushirishi lozim. Tez o‘zgarayotgan axborot shart-sharoitlarda o‘sib unayotgan avlod kichik yoshidanoq elektron axborot bilan o‘zaro hamkorlikda aloqada bo‘ladi. Ular elektron muhitda vazifalarni amalga oshirish haqidagi o‘z tasavvurlari ega.

Uning misoli tariqasida, ijtimoiy tarmoqlar xizmat qiladi. Unda yoshlar faol, tashabbuskor va yuqori darajadagi motivatsiyalarga ega bo‘ladi. Tarmoqdagi harakatlar o‘zini-o‘zini tashkil qilishda asoslangan axborot va kommunikatsion jarayonlarning nochiziqli yo‘nalishi, harakati bilan farqlanadi.

O‘zaro hamkorlik harakatlarning virtual jarayonida elektron resurslarni faoliyat yuritishining yangi shakl va formatlaridan foydalanish lozim. Ta’lim jarayonini faoliyatning turli modellari orqali amalga oshirish lozim.

To‘rtinchidan, muhitning bu qismida ta’lim va kasbiy amaliyotning yangi maqsad va vazifalari tamoyillarini amalga oshirish lozim. Bunda

Ma’lumotlar massivi xamda keng polimodal informatsion oqimlar ustida amallar, turli-tuman kompyuter vositalari va umumiy xamda maxsus dasturiy vositalar yordamida qayta ishlash va almashtirish kabi ilg‘or AKT kompetensiyalarini shakllantirish lozim. Bunda zamonaviy mutaxassisning tubdan yangi bo‘lgan kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish ham talab qilinadi. Inson va kompyuterni birlashishi shaxsning ilg‘or axborot madaniyatini rivojlantirish zaruriyatiga olib keladi. Bo‘lg‘usi mutaxassisni kasbiy vazifalarini nafaqat an’anaviy shakllarda, balki tarmoq virtual muhit orqali intellektual instrumentlarning faoliyatning yangi kasbiy vositalari sifatida qo‘llash yo‘li bilan bajarishni o‘rgatish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O‘zbekiston, NMIU, 2017 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi Ta’lim to‘g‘risidagi O‘RQ-637-son Qonuni.
3. Vazirlar mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi huzurida ta’lim muassasalarida elektron ta’limni joriy etish markazini tashkil etish to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2012 y., 30-son, 6-modda.
4. Joylarda kompyuterlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2012 y., 5-son, 47-modda.
5. «Ziyonet» ta’lim axborot tarmog‘ini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2013 y., 28-son, 362-modda; 2015 y., 26-son, 338-modda.
6. O‘zbekiston Respublikasida axborotni kriptografik muhofaza qilishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami,

2007 y., 14-son, 140-modda; 2013 y., 45-son, 584-modda.

7. Elektron raqamli imzo to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2004 y., 1-2-son, 12-modda.

